

10 (16) 2020

Eesti sõjaajaloo aastaraamat

ESTONIAN YEARBOOK OF MILITARY HISTORY

MINEVIK – SÕJAMEHE TEEJUHT?

KOGEMUS, AJALUGU JA TEOORIA
SÕJALISES ETTEVALMISTUSES

Eesti sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseum
Tallinna Ülikooli Kirjastus
Viimsi–Tallinn 2022

Eesti
Sõjamuuseum
KINDRAL LAIDONERI MUUSEUM

Eesti sõjaajaloo aastaraamat 10 (16) 2020
Estonian Yearbook of Military History 10 (16) 2020
Minevik – sõjamehe teejuht? Kogemus, ajalugu ja teooria sõjalises ettevalmistuses

Eesti sõjaajaloo aastaraamatu eelkäija on Eesti Sõjamuuseumi – Kindral Laidoneri Muuseumi aastaraamat (ilmus 2001–2007, ISSN 1406-7625)

Toimetuskolleegium: prof Karsten Brüggemann (Tallinna ülikool),
dr Ago Pajur (Tartu ülikool), dr Oula Silvennoinen (Helsingi ülikool),
prof Tõnu Tannberg (Tartu ülikool), prof emer Seppo Zetterberg (Helsingi)

Eesti sõjaajaloo aastaraamatu artiklid on eelretsenseeritud

Esikaane foto: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste Sõjakool teel manöövrile.
Tallinna Kopli kaubajaam 19. septembril 1930. Martin Muru (1910–1978) kogu.
Valga muuseum, VaM F 2826:2

Peatoimetaja: Toomas Hiio
Toimetanud Toomas Hiio ja Kaarel Piirimäe
Inglise keelest tõlkinud Toomas Hiio ja Mari-Leen Tammela
Keeletoimetaja Katrin Raid

© Eesti sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseum
Tallinna Ülikooli Kirjastus ja autorid, 2022

ISSN: 2228-0669
ISSN: 2504-7523 (võrguväljaanne)

Eesti sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseum
Mõisa tee 1
74001 Viimsi, Harjumaa
www.esm.ee

Tallinna Ülikooli Kirjastus
Narva mnt 25
10120 Tallinn
www.tlupress.com

Trükk: Grano Digital

Sisukord

Kaarel Piirimäe. Saateks	7
Clifford J. Rogers	11
Miks peaksid elukutselised sõjaväelased õppima antiik- ja keskaja sõjaajalugu?	
Alexander Statiev	31
1799. aasta Alpide kampaania kui Vene mägisõjadoktriini lävepakk	
Łukasz Przybyło	69
Sõjalise doktriini loomine ajalookogemuse alusel 20. sajandi Saksamaa, Prantsusmaa, Iisraeli ja USA näitel	
Jörg Echternkamp	106
Millist minevikku sõdur vajab? Sõjaajalugu, ajalooharidus ja demokraatlik eetika tänapäeva Saksamaal	
ARTIKLID	
Tamir Libel	123
Ajaloolased oleviku teenistuses: ekspeditsioonivägede ohvitseride koolitamine. Ameerika Ühendriikide ja Ühendkuningriigi kogemused 1991–2008	
Kaarel Piirimäe	144
Muutuv lahinguväli, kohanemine ja innovatsioon: Esimese maailmasõja õpikogemused	
Steen Bornholdt Andersen	184
Kolm sissetungi Saaremaale: operatsioonid „Albion“ (1917), „Beowulf“ (1941) ja „Moonsund“ (1944)	
Autorid	233

Kümnes Eesti sõjaajaloo aastaraamat sisaldab enamikku 2020. aastal inglise keeles ilmunud aastaraamatu 9 (15) 2019 „The past – a soldier’s guide for the present? Experience, History and Theory in Military Education“ artikleid eesti keelde tõlgituna. Oleme seisukohal, et need pakuvad huvi ka laiemale Eesti sõjaajaloohuviliste ringile. Nimetatud aastaraamatus ilmunud Igor Kopõtini artikkel „Põlvkondade murrangul. Sõjaajaloo õpetamisest Eesti sõjaväelises hariduses aastatel 1919–1940“ avaldati eesti keeles juba ajakirjas Sõjateadlane 18 (2021) ning Anna Sofie Hansen Schøningi artikkel „Descriptive and applied military history – Debating the utility of military history in Danish officer education“ ilmus autori soovil ainult inglise keeles. See-eest sisaldab kümnes Eesti sõjaajaloo aastaraamat kolm spetsiaalselt selle väljaande jaoks kirjutatud artiklit, mille autorid on dr Tamir Libel Iisraelist, dr Kaarel Piirimäe ja kolonelleitnant Steen Bornholdt Andersen Taanist.

Saateks

Kaarel Piirimäe

Kümnes Eesti sõjaajaloo aastaraamat sisaldab 9. Eesti sõjaajalookonverentsi „Minevik, sõjamehe teejuht? Kogemus, ajalugu ja teooria sõjalises ettevalmistuses“ ettekannete põhjal kirjutatud artikleid. Konverents peeti Tartus 2018. aasta mais ning selle korraldasid Eesti sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseum ja Kaitseväe Akadeemia, mis siis kandis veel nime Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused.

Konverentsi kontseptsiooni koostamisel innustas meid osaliselt 2016. aastal peetud 7. sõjaajalookonverentsi edu. Tol konverentsil uuriti viise, kuidas sõjaväelised organisatsioonid näevad tulevikusõdu ja püüavad nende iseloomu ennustada. Konverentsil selgus, et kuigi sõdadeks ettevalmistusi tehes on suur roll olnud tehnoloogilisel futurismil, on võrdlusaluseks alati olnud ajalugu ja kogemus. Kuid vaieldav on olnud, milline ajalugu ja milline kogemus.

Selle konverentsi meeldejäavas avakõnes, mis seisis kindlalt kahe jalaga maa peal, hoiatas Martin van Creveld akadeemilise uurimistöö ületähtsustamise eest sõjaväelises hariduses:

Sõda on praktiline asi – kohati, kui soovida heidutada abstraktset mõtlemist sõjast. Tal on palju ühist mõne muusikariista mängimise või orkestri dirigeerimisega kõrgemal tasemel. Eesmärk on võit, mitte kõiksugu vaatenurkade eritlemine. Isegi parimad teooriad ei suuda meid päästa vaenlase mõõgatera eest. Sõja parim õpetaja on sõda ise. Ülemad peavad oma töö selgeks õppima kõige madalamalt tasemelt alustades. Edasi peavad nad liikuma samm-sammult, kuni saavutavad kõige kõrgemal tasemel parima asjatundmise. Iga sammuga lisandub üha uusi tegureid. Mõned on sõjalised, mõned aga poliitilised, majanduslikud, sotsiaalsed, kultuurilised või religioossed. Sõjapidamise tipptasemel leidub vaevu mõni inimtegevuse valdkond, mida sõda ei puuduta.¹

¹ Martin van Creveld, „Studying War“, avaldamata märkmed avaloenguks Eesti sõjamuuseumi – kindral Laidoneri muuseumi konverentsil „Visions of War: Experience,

Niisiis, laites küll maha soovi paigutada ülemäära palju akadeemilisi aineid madalamatele õppeastmetele, lõpetas van Creveld ajaloo tähtsuse rõhutamisega sõjaväelise hariduse kõrgematel astmetel:

Relvast tulistamiseks või jalaväerühma juhtimiseks piisab kogemusest ning ajalugu ja teooriat eriti vaja ei lähe. Kuid mida kõrgemale jõutakse, seda rohkem faktoreid tuleb mängu, seda vähem saame loota kogemusele ning seda tähtsamad on seetõttu ajalugu ja teooria.²

Osaliselt van Creveldi avaloengust julgustatuna tahtsime oma seekordsel konverentsil uurida sügavuti sõjaajaloo rolli ohvitserihariduses ja -väljaõppes. Esinema kutsutud õpetlastel palusime kriitiliselt vaadelda järgmisi küsimusi: milline on ajalooõpetuse positsioon sõjaväepedagoogikas? Mil määral peaksid relvajõud lisaks taktikale uurima sõjapidamise poliitilist, kultuurilist ja sotsiaalset konteksti? Kas sõjapidamisel on vaja mõista ka tsiviilühiskonna vaatenurka? Kuidas saame olla kindlad, et ajalugu on õpetatud „laiuti, sügavuti ja kontekstis“, nagu soovitas Michael Howard?³

Teine ajend konverentsiteema valikul oli käimasolev kriis sõjaajaloo õpetamisel Eestis. Nagu 2016. aastal märkis Igor Kopõtin, oli lahkeli elukutseliste sõjaväelaste ja tsiviilajaloolaste vahel, sest esimesed kahtlesid teiste suutlikkuses saavutada oma sõjaajaloo uurimustega mingisuguseidki sõjaväes rakendatavaid tulemusi.⁴ Näiteks kohtusid 2016. aastal Tartus tsiviilsõjaajaloolased ja Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste esindajad. Üks ohvitser Kaitseväe Ühendatud Õppeasutustest võrdles ajaloolasi „spioonidega“, kes nagu ajaloolasedki varustavad sõjaväge teabega. Probleemiks, nagu ta ütles, on see, et sõjaväelased ei tea tihti, mida neil on vaja teada, ja kui nad saavad teada, mida neil on vaja teada, on neil seda vaja väga kiiresti; kuid ajaloolaste endi sõjaväelastele pakutavatest „teabest“ ei ole mingit kasu.⁵ Kopõtin täheldas, et see vastuolu,

Imagination and Predictions of War in the Past and the Present“ 19.–20. aprillil 2016 Tallinnas.

² *Ibid.*

³ Michael Howard, „The Use and Abuse of Military History,“ *The RUSI Journal* 107, no. 625 (1962): 4–10.

⁴ Igor Kopõtin, „Sõjaajaloo õpetamisest ja uurimisest,“ *Sõdur* 6 (2016): 45–49.

⁵ Vt Kaarel Piirimäe, „Sõjaajalugu – kellele ja milleks? Sõjaajaloo perspektiivid (III),“ *Tuna. Ajalookultuuriajakiri* 1 (2017): 146–149.

relvajõudude ja tsiviilühiskonna vaadete lahknevus, ei ole Eestis ainulaadne, vaid ilmneb sarnasel kujul ka teistes maades; on kahetsusväärne, et Eesti ohvitserid pole tähele pannud teiste kogemusi ja püüavad jalgratast leiutada.⁶

2018. aasta konverentsi „Minevik, sõjamehe teejuht? Kogemus, ajalugu ja teooria sõjalises ettevalmistuses“ korraldades kavatsesime täiendada Eesti arutelusid näidetega teistest riikidest, kuid tutvustada ka Eesti oma kogemust sõdadevahelisest ajast, mis on unustatud ja seetõttu tähelepanuta jäänud. 2020. aasta soodsalt positsioonilt tagasi vaadates ei olnud me – veel – olnud ülemäära edukad, sest konfliktid seoses sõjaajaloo õpetamisega Eesti relvajõududes polnud endiselt sumbunud. Enne 2016. aastat oli Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste palgalehel kolm ajaloolast, 2020. aastal aga oli neid ainult üks ning ajaloo õpetamise kasutegur (esimese ja teise taseme) ohvitserihariduses oli suure kahtluse all.

Võib-olla pole muretsemiseks põhjust? Võib-olla sõda ongi praktiline asi, mis ei vajagi „igasuguste vaatenurkade eritlemist“, nagu ütles van Creveld. Siiski eelistame meeles pidada van Creveldi kinnitust, et elukutselisele sõjaväelasele, kes on oma ametis tõusnud kõrgemale tavalise laskuri või rühmaülema tasemest, on ajaloo õppimine mõõdapäasmatu.

Veel enam, sellesse aastaraamatusse valitud artiklid, mis põhinevad 2018. aasta konverentsi ettekannetel, pakuvad rohkesti tuge väitele, et sõjaväelises hariduses on ajalool praktiline väärtus. Peale selle sisaldub neis artiklis palju kasulikke ideid selle kohta, kuidas mõelda sõjaväelise hariduse olemusest, ja see ei ole vajalik mitte ainult mõistmaks sõjaajaloo kohta ohvitserihariduse osana, vaid ka mõtisklusteks ajaloo kui niisuguse üle uurimisvaldkonnana. Kuid selleks, et näidata, et me ei tee seda ainult abstraktse teoretiseerimise puhtast lõbust, lubage meil lõpetada veel ühe Martin van Creveldi hirmsa hoiatusega:

Sõda on tähtsaim asi maailmas. Kui sõda on lahti läinud, valitseb ta iga riigi, valitsuse ja üksikisiku eksistentsi üle. Sellepärast – kuigi see võib vabalt juhtuda ainult kord saja aasta jooksul – peab selleks iga päev

⁶ Kopõtin, „Sõjaajaloo õpetamisest,“ 49.

valmis olema. Kui sõjaväljal leavad surnukehad, külmad ja kanged, ning ellujäänud halavad nende kohal, siis pole need, kellele on pandud vastutus, oma kohustuste täitmisega toime tulnud.⁷

„Introduction,“ *The past – a soldier’s guide for the present? Experience, History and Theory in Military Education*, Estonian Yearbook of Military History 9 (15) (2019): 5–8. Inglise keelest tõlkinud Toomas Hiio.

Bibliograafia

van Creveld, Martin. „Studying War“, avaldamata märkmed avaloenguks Eesti sõjamuuseumi – kindral Laidoneri muuseumi konverentsil „Visions of War: Experience, Imagination and Predictions of War in the Past and the Present“ 19.–20. aprillil 2016 Tallinnas.

Howard, Michael. „The Use and Abuse of Military History,“ *The RUSI Journal* 107, no. 625 (1962): 4–10.

Kopõtin, Igor. „Sõjaajaloo õpetamisest ja uurimisest,“ *Sõdur* 6 (2016): 45–49.

Piirimäe, Kaarel. „Sõjaajalugu – kellele ja milleks? Sõjaajaloo perspektiivid (III),“ *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri* 1 (2017): 146–149.

⁷ Creveld, „Studying War.“

Miks peaksid elukutselised sõjaväelased õppima antiik- ja keskaja sõjaajalugu?

Clifford J. Rogers

On üldine veendumus, et sõjaajaloo õppimine on ohvitserihariduse möödapäasmatu osa. Ehkki paljud edukad väejuhid, sealhulgas Napoleon ja MacArthur, on esile tõstnud oma suurt lugemust, mis ulatus kuni antiikautoriteni välja, kirjutas Clausewitz: „Mida kaugemale me ajas tagasi läheme, seda vähem kasulikku sõjaajalugu me saame.“ Käesolevas artiklis väidetakse vastupidist: ohvitseridel on palju võita, kui nad kaasavad oma õpingutesse eelmodernse sõjanduse. Avaram ja mitmepalgelisem näidete ja juhtumiuuringute valik võimaldab usaldusväärsemat üldistamist, pakub rohkem inspiratsiooniallikaid ning aitab hoiduda küll ahvatlevast, kuid ebamõistlikust oletusest, et järgmine sõda sarnaneb senise viimasega, kui ka sama ahvatlevast ja ebamõistlikust eeldusest, et võidu tagab ainuüksi materiaalne tugevus. Veel enam, antiik- ja keskaegse sõjanduse uurijad peavad toime tulema nappide ja vastuolulise andmete ja faktidega, nagu ka ohvitserid, kes rakendavad lahingus oma eriväljaõppe põhiteadmisi. Eelmodernne ajalugu on nagu sõdagi ebakindel tegelikkus: paljusid „fakte“ saab nimetada ainult tõenäosusteks. Parim ettevalmistusviis selleks, et suuta sõjaudust läbi näha, oleks seega harjutada piilumist läbi aegade sumu.

Küsimus, miks väejuhid peaksid uurima antiik- ja keskaja sõdu, on osa laiemast küsimusest, miks nad peaksid üldse sõjaajalugu õppima.

Vastuseks võiksime pakkuda väheveenva vastuse: „Sest kindral Wolfe, keiser Napoleon, kindral Jomini, kindral Clausewitz, kindralfeldmarssal von Moltke vanem, marssal Foch, kindral Patton, kindral MacArthur ja president Eisenhower on kõik öelnud, et nad peaksid.“¹ Näiteks Patton

¹ Enamikku neist silmapaistvaist sõjaväelastest tsiteeritakse allpool. Moltke vaadete kohta vt Hajo Holborn, „The Prusso-German School: Moltke and the Rise of the General Staff“ – *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*, toim. Peter Paret (Oxford:

kirjutas 6. juunil 1944 oma West Pointi kadetist pojale õpetlikult: „Selleks, et olla edukas sõjaväelane, pead sa tundma ajalugu.“²

Kui ma aga tahan väita sõjaajaloo kindla osa õppimise tähtsust ja väärtust, pean minema sellistest üldistest kasulikkuse kinnitustest kaugemale. Küsimus ei ole ju mitte selles, kas mineviku sõdade tundmaõppimine on väärtuslik või mitte, vaid pigem selles, *kuidas* ja *miks* see on väärtuslik just elukutselistele sõjaväelastele. Alles siis, kui meil on kindel teadmine mehhanismidest, millega see intellektuaalne ettevõtmine aitab tulevasi juhte sõjapidamiseks ette valmistada, saame uurida, kas on meetodeid, millega eelmodernsete konfliktide õpetamine toetab neid protsesse kõige paremini, või ka vastupidi: kas ajaloo õpetamise kasu võib kahaneda, kui see piirduks ainult suhteliselt tänapäevase sõjapidamise õpetamisega. Kohe alguses tuleb rõhutada, et kõne all on sõjaajaloo *õpetamine* kui protsess, mitte sõjaajaloo *tundmine*, mis on ainult üks selle protsessi väärtuslikest tulemustest.

Võttes kokku põhiargumendid, miks ja kuidas peaksid ohvitserid õppima sõjaajalugu, lubatagu mul alustada mõne mõttega ajaloo õppimise üldisest väärtusest korraliku üldhariduse osana igale õppurile, kes valmistab end ette ükskõik milliseks Ametiks (suure algustähga, tähenduses, mille sellele omistas Samuel Huntington).³ Seejärel käsitlen sõjaajaloo õppimise tähtsust elukutselistele sõjaväelastele, tõlgendades teatud

Clarendon Press, 1986), 289–290. Foch, kes oli nagu Moltkegi selles valdkonnas Clausewitz'i jünger, märkis oma raamatus „Des principes de la guerre“, et professionaalne sõjaväeline õpe peab põhinema ajaloo juhtumiuuringute põhimõtete rakendamisel, „et (1) valmistuda *kogemuseks*, (2) õpetada *käsuandmise kunsti*, (3) ja viimaks, edasi anda harjumust *toimida korrektselt ilma arutamata* [läbimõeldult]“. Ferdinand Foch, *Principles of War*, tõlge inglise keelde Hilaire Belloc (New York: Henry Holt, 1920), 11; vt ka Ferdinand Foch, *Precepts and Judgments*, tõlge inglise keelde Hilaire Belloc (London: Chapman and Hall, 1919), 170 („selleks, et hoida armee aju töös ka rahuajal, [...] pole õppurile ühtki kasulikumat raamatut kui ajalooramat“), 184, 222.

² George S. Patton jr-i kiri George S. Patton IV-le 6. juunil 1944, avaldatud: Benjamin Patton ja Jennifer Scruby, *Growing Up Patton: Reflections on Heroes, History, and Family Wisdom* (New York: Dutton Caliber, 2012), 50.

³ Samuel P. Huntington, *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations* (Cambridge, MA: Harvard U.P., 1957). Vt eesti keeles: Samuel P. Huntington, *Sõdur ja riik: tsiviil-militaarsuhete teooria ja poliitika*, tõlkinud Elmer Kohandi ja Margus Elings, Riigikaitse raamatukogu (Tallinn: Eesti Ajalehed, 2013).

vabadusega Sir B. H. Liddell Harti ja Sir Michael Howardit. Lõpuks keskendun oma kitsamale teemale.

Niisiis, miks peaksime üldse ajalugu õppima?⁴

Esiteks sellepärast, et ajaloo hoolas õppimine annab meile samasuguseid eeliseid, mis kaasnevad ükskõik millise kvaliteetse üldharidusega: oskuse tõstatada õigeid küsimusi, tuvastada, leida, koguda ja korrastada asjakohast teavet, hinnata faktide ja väidete kvaliteeti nende allikatest lähtuvalt, analüüsida seda teavet, et teha kindlaks seaduspärasused ja lüngad, täita lüngad või lahendada probleemid juba olemasolevate andmete abil, viimistleda uurimistöö edenedes küsimused ja hüpoteesid vastavalt nende korduvusele, jõuda pingsa mõttetööga järeldusteni, anda täielikult aru nii väidetest ja faktidest, mis pole hüpoteesiga kooskõlas, kui ka nendest, mis seda toetavad, ning seejärel edastada oma analüüs ja järeldused hästi struktureeritud, selge, lakoonilise ja korrektse tekstina sisendusjõulisel, toimival ja loodetavasti isegi elegantsel moel. Muu hulgas peaks ajaloo õppimine arendama õppuri vaimu kõrval ka tema iseloomu. Ajalugu on distsipliin, mille aluseks on empaatia: ajalooline mõtlemine nõuab pingutust, et näha erinevaid maailmu nende silmade läbi, kes neis maailmades elasid, et osata hinnata langetatud otsuseid ja tehtud tegusid omaaegsete sotsiaalsete konstruktsioonide ning väärtuste ja kommete kontekstis, mis ei ole peaaegu mitte kunagi identsed meie omadega. Ja et teha oma tööd korralikult, peab ajaloolane olema uudishimulik, tähelepanelik, eelarvamustevaba, töökas, tagasihoidlik ja järjekindel ning valmis oma vigadest õppima. Nende iseloomuomaduste väärtus peaks igale ohvitserile olema ilmne.

Teiseks sellepärast, et tänapäevane inimmaailm on mineviku inimeste maailma laiendus ning selle nüüdisaegsed struktuurid, pinged,

⁴ Kuigi järgmised lõigud peegeldavad minu enda sõjaajaloo õpetamise kogemust West Pointi kadettidele veerand sajandi jooksul ega põhine hoopiski mitte Toshi raamatul, võivad need, kes otsivad läbimõeldud ja sisutihedat uurimust „ajaloolise mõtteviisi“ ja „rakendusajaloo“ praktilisest kasust kodaniku (ja ametniku) arengule, vaadata: John Tosh, *Why History Matters*, 2. tr. (London: Red Globe Press, 2019). Tosh aga langeb ka ise sellesama uema ajaloo rõhutamise ohvriks, mis võib heidutada ohvitseri, kes otsivad keskaega või antiikaega uurides „praktilisi“ õppetunde – kuigi ta ise tunnistab, et „paradoksaalsel moel on mineviku väärtus just nimelt selles, mille poolest ta meie maailmast erineb“. *Ibid.*, ix, 26, 128–129.

probleemid ja murdepunktid ei ole arusaadavad ilma nende juurte ja arengu tundmise ja hindamiseta.

Kolmandaks, Sir Basil H. Liddell Harti tsiteerides: „Ei ole vabandust ühelegi haritud isikule, kui ta ei ole oma vaimus vähemalt kolm tuhat aastat vana.“⁵ On vana tõde, et vanus ja kogemus toovad tarkust. See on loomulikult lihtsustamine – me kõik tunneme arvatavasti vanu mehi või naisi, kes ei ole kuigi targad, ja nagu nentis Friedrich Suur: „Voorihobust, kes on kaasa teinud kümme sõjaretke prints Eugeni juhtimisel, ei muuda see kogemus paremaks taktikuks; ja inimkonna häbiks peab lisama, et selles punktis ei ole vanade ohvitseride laisk rumalus üldse parem kui voorihobuste oma.“⁶ Tarkus ei tule lihtsalt vananemisest ja kogemuse omandamisest, vaid pigem kogemuse *peegeldamisest* [*reflection*] avatud meele ja teadmishimuga. Tarkuse omandamine eeldab tagasisidet meie ootustele – mis osutuvad kas õigustatuks või mitte –, et mõista sügavuti inimsuhtluse keerukust, sealhulgas üksikute inimeste omavahelisi suhteid, aga ka üksikisikute koostoimet ühiskondlike kehamitega, nagu valitsused, ärid, sõjaväed ja koalitsioonid, ning viimaste omavahelist koostoimet. Niisugune peegeldamine aitab paremini ära tunda, *millised* tegurid mõjutavad seesuguste koostoimete tulemust, aga ka aru saada nende *tähtsusest* ning sellestki, kuidas nende kaalukus erinevates olukordades varieerub.

Mõnes mõttes on lihtsaim viis tarkust omandada isiklikest kogemustest, mida me näeme kõige terviklikumalt ja tunnetame kõige vahetumalt. Kuid kogemuse peegeldusest saadav kasu on ainult piiratud viisil ülekan-
tav üht tüüpi kogemuselt teist tüüpi kogemusele ning inimelu lühidus ja meie piiratud võime vaadelda olemasolevat maailma kahandavad ka meie võimet omandada tarkust otsese kogemuse kaudu. Ainuüksi oma igapäevaelu vaatlemise põhjal võib olla raske mõista, mil määral meie igapäevast inimsuhtlust mõjutavad universaalsed (või vähemasti üldised) seaduspärasused ja protsessid, võrreldes meie oma kultuuri, ajastu ja olude eripäradega. Veel enam, elukogemuse fookus on kitsas. Paljud meist elavad

⁵ B. H. Liddell Hart, *Why Don't We Learn from History* (London: P.E.N. Books / George Allen & Unwin, n.d., esmaväljaanne 1944), 7–8.

⁶ G. A. Büttner, *Mémoires du Baron de la Motte Fouqué ... dans lesquels on a inséré sa correspondance intéressante avec Frédéric II, Roi de Prusse*, 1. kd. (Berliin: François de la Garde, 1788), 45.

kogu elu ilma võimaluseta otseselt jälgida riigijuhtide või maailma liidrite suuri otsustusi. Isegi neil, kes jõuavad võimu ja vastutuse tippu, jääb tihti ainult mõni aasta sel tasemel tegutsemiseks ja kogemuste omandamiseks, ning väga vähe aega järelemõtlemiseks. Sellest järeldub, et kui me tahame teada, mis aitaks meil lahendada või mõista suuri probleeme – näiteks kas laiendada rahvusvahelist sõjalist liitu või kas majandussanktsioonidega peaks rivaalitsevat jõudu ähvardama või peaks neid rakendama või kas tegeliku sõja pidamine võib olla õigustatud –, peame toetuma palju suuremale hulgale kogemustele, kui seda võimaldab meie otsene vaatus või isegi meie eluaja sündmuste kaudne jälgimine näiteks meedia vahendusel.

Kui võtta arvesse, et meile tuntud ajalookäsitluse leiutas Thukydides, siis on põhjust öelda, et ajalugu kui distsipliin on loodud just selle probleemi lahendamiseks. See selgub piisavalt juba Thukydidese enda tekstist, kuid seda on võib-olla kõige paremini väljendanud tema esimene inglise keelde tõlkija Thomas Hobbes, kes nimetas ateenlast „kõige poliitilisemaks ajaloolaseks, kes on kunagi kirjutanud“. Miks? „Ta täidab oma jutustused valikuga ainesest ja korraldab need sellise otsustavusega ning väljendab end sellise selguse ja mõjususega, et, nagu ütleb Plutarchos, ta teeb oma kuulajast pealtnägija. Selleks paneb ta oma lugeja istuma rahvakogunemistele ja senatisse nende debatte kuulama ning saadab ta tänavatele, kus õhutatakse mässe, ja väljadele, kus peetakse lahinguid. Nii võib inimene, kes seda mõistab, saada kogemuse, nagu ta oleks ise siis elanud, jälginud neid arutelusid ja tundnud tollaseid inimesi ja näinud pealt asju, mida sel ajal aeti; peaaegu sama palju kasu võib ta saada nüüd, kui ta loeb tähelepanelikult, mida Thukydides on kirjutanud. Need jutustused võivad anda talle õppetunni ning võimaluse ise järgida omaaegsete tegelaste mõttekäike ja soovitusi.“⁷

Tarkuse omandamine ajaloo õppimise kaudu on oluline kõigile, ennekõike aga juhtidele, eriti sõjaväelistele juhtidele. Tänapäeval, erinevalt vabariigi ajastu Rooma või saja-aastase sõja päevist, möödub enamiku riikide enamik aastaid rahu või siis konfliktide korral olukordades,

⁷ Thucydides, *Eight Bookes of the Peloponnesian Warre*, tõlkinud Thomas Hobbes (London: Richard Mynne, 1684), n.p. (peatüki „To the Readers“ teine lehekülj).

mis väga harva laienevad otseseks sõjaks. Kui ohvitseriameti peamine ülesanne on sõjapidamine, siis – nagu on õigesti toonitanud Michael Howard ja teisedki autorid – on ohvitserid ainsad professionaalid, kes võivad eeldada, et nad veedavad aastaid ilma õpitud ameti oskusi tege-
likkuses rakendamata.⁸ Paljudes nüüdisaegsetes sõjavägedes ei ole isegi väga kõrged ülemad mitte kunagi näinud täiemõõdulist lahingut – ja isegi kui nad on seda näinud, siis üksnes kompaniitaseme ohvitseri pers-
pektiivist. Seega, kui tarkus selle kohta, kuidas juhtida lahingus diviisi või korpust, rääkimatagi väliarmee või riigi või koalitsiooni sõjategevuse juhtimisest, ja seda eriti täiemõõdulises sõjas võrdsete vastaste vahel, peaks tulema ainult elukogemusest, siis ollakse paratamatult väga hal-
vasti varustatud just siis, kui tarkust on kõige rohkem vaja. Selle võib omandada töö käigus, kuid see läheb kalliks maksma. Kui tarkus üldse midagi annab, siis tähendab see ühiskonna komplekssetes vastastoime-
tes vähemate vigade tegemist, kui neid teevad vähem targad inimesed; ning kogu inimtegevuse paletist on just sõda niisugune, milles ainult üks viga maksab väga tõenäoliselt palju elusid ning võib mõjutada isegi terve rahva saatust. Sellest tuleneb, et sõjaväelistel juhtidel ei ole rohkem ega vähem kui *moraalne kohustus* otsida tarkust kogu ajaloost.⁹ Nagu kirjutas Eisenhower West Pointi kadettidele: „[Mineviku kampaaniate] hoolsa ja objektiivse uurimisega omandab tulevane ohvitser teadmised sõjalistest kogemustest, mida ta ei saa teisiti talletada. Ühe või teise lahingu faktid ei pruugi enam olla rakendatavad ühelgi praktilisel eesmärgil [---], aga kui sõjakunsti tõsiselt võttev õppur süüvib mõne rünnaku nurjumise asjaolu-
desse, siis juba sellegi kaudu valmistab ta end ette päevaks, kui ta ise teist-
sugustes oludes võib seista vajaduse ees langetada oma riigile elutähtsate tagajärgedega otsuseid.“¹⁰

⁸ Michael Howard, „The Use and Abuse of Military History,“ esmakordselt avaldatud 1962, uustrükk väljaandes *Parameters* 11 (1981), 13; B. H. Liddell Hart, *Why Don't We Learn from History*, parandatud trükk (S. l.: Sophron, 2012), 22–23.

⁹ Liddell Hart vaatleb siin asja veidi kitsalt (sest halvad näited võivad olla meile sama kasulikud kui head), kirjutades, et „ajalugu on vigade kataloog. Meie kohustus on neist õppida.“ Basil Henry Liddell Hart, *Through the Fog of War* (New York: Random House, 1938), 153.

¹⁰ Dwight D. Eisenhower USA sõjaväeakadeemia kadettidele 22. aprillil 1959, *The West Point Atlas of American Wars*, toim. Vincent J. Esposito, 1. kd (New York: Praeger, 1959), iii. Samamoodi Douglas MacArthur, „Annual Report (1935)“ – *General MacArthur Speeches and*

Nagu ma juba märkisin, on tarkus, mis omandatakse üht tüüpi kogemusest, ainult piiratud ulatuses üle kantav teistsugustele probleemidele ja püüdlustele. Loomulikult võib ühes valdkonnas omandatud tarkus – kui rakendada seda hoopis teistsuguses valdkonnas – viia pigem halvemate kui paremate otsustusteni. Kas sellest siis ei peaks järelduma, et oleks asjakohasem keskendada ohvitseride ajalooõpe lähiminevikule, mis on eeldatavasti rohkem tänapäeva ja lähituleviku moodi, kui seda on kaugem minevik?

Ekh tõesti nii, kuid *mitte sel juhul*, kui see keskendumine on nii kitsas, et süvitsi minev teadmine viimasest sõjast või viimastest sõdadest välistab sõjaajaloo laiema kronoloogilise haarde. Kindralil, kelle kujuteldav ülemjuhatajakogemus ulatub kümme, kakskümmend või kolmkümmend korda kaugemale minevikku kui tema isiklik kõrgema ohvitseri karjäär, on kindel eelis kolleegi ees, kellel puudub ajalooline vaade; piiratud kronoloogiline vaade aga tähendab teadmisi ainult mõnede sõdade kohta: see on madala kvaliteediga teadmiste kogu, mis teeb valed üldistused ja halvad analoogiad ohtlikult võimalikuks. Michael Howard on märkinud, et on kerge näha, kuidas teadmised, mis omandati Preisi-Prantsuse või Vene-Jaapani sõja edukaid pealetunge uurides, võisid viia sõjaliste planeerijate valedele järeldustele ja eeldustele enne sootuks teistsuguse Esimese maailmasõja algust, ja siis vastupidi, kuidas Esimese maailmasõja tugeva kaitse õpetamine viis võimetuseni tõrjuda Saksa manööversõja jõudu aastatel 1939–1940.¹¹ „Kas me peaksime tegema järelduse, et ajalugu [ajaloouurimine] viis meid eksiteele?“ imestas üks Prantsuse staabiohvitser sel päeval, kui sakslased 1940. aastal Pariisi sisesid.¹² Kui see ka nii oli, siis pidi see olema vigane ajaloouurimine, mis oli liialt keskendunud lähiminevikule ega haaranud piisavalt kogu ajaloo kronoloogilist ulatust. Ajaloolane, kes oli endale mõtestanud Aleksander Suure sõjakäike, pidi olema teadlik, et suhteliselt väikese, paremini

Reports, toim. Edward T. Imparato (Nashville: Turner Publishing, 2000), 107: „Kuna sõduril puudub rahuajal võimalus oma ametit õppida seda praktiseerides, peab ta maksimaalselt ära kasutama ajaloolisi dokumente, et kindlustada iseenda ja oma väejuhatuse valmisolek hädaolukorras efektiivselt toimida.“

¹¹ Howard, „Use and Abuse,“ 13.

¹² Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire, ou métier d'historien* (Pariis: Armand Colin, 1974), 21.

soomustatud ja suure liikuvusega üksuse rünnak võib läbi murda näiliselt võimsa rinde, põhjustades algul segaduse, siis aga paanika ja vaenlase jõudude laialijooksmise. Õppurid, kes on tundma õppinud William Vallutaja invasiooni Inglismaale 1066. aastal, peaksid teadma, et vastase väljakurnamine positsioonisõjas ei ole ainus viis sõdade võitmiseks. Igaüks, kes on uurinud inglaste väljatõrjumist Normandiast aastatel 1449–1450, peaks teadma, et isegi ulatuslikud ja tugevad kindlustused ei pruugi olla piisavad kaitseliini hoidmiseks, kui puuduvad mobiilsed üksused, mis on võimelised avatud lahingus võitma ja sellega kaitset toetama. Ning mõtlikud vaatlejad, kes käsitlevad neid kolme juhtumit üheskoos, peaksid saama selgeks, et halvimal strateegilised lüüasaamised on vähemalt osaliselt põhjustatud lüüasaanud poole võimukehami mõradest või lõhedest.

Veel enam, eraldiseisvalt tundma õpitud lähiajalugu võis viia eksiteele 1940. aastal, kuid sõjalise mineviku laiem vaade osutab, et *ei ole* õige eeldada, et järgmine sõda on „nagu“ eelmine sõda, milles kõige mõjukamaiks faktoreiks *osutuvad* asjaolud, mis *ei pruugi sugugi olla* tehnoloogia ja sõjaväeliste organisatsioonide ülesehitus. Me ei pea meenutama isegi mitte Prantsuse revolutsiooni sõdu, et seda mõista. Loomulikult polnud ohvitserid, kes 1949. aastal vaatasid tagasi ainult eelnenud poole sajandi konfliktidele, sugugi mitte ideaalselt ette valmistatud piiratud eesmärkide, vahendite ja sõjapidamisviisidega sõjaks, mis oli puhkemas Korea poolsaarel. Ameerika ohvitserid, kes keskendasid 1964. aastal oma tähelepanu ainuüksi Korea sõjale ja maailmasõdadele, oleksid olnud Vietnami sõjas, millesse nad olid sisenemas, targemad, kui nad oleksid laiendanud oma ajalooteadmist kaugemale minevikku – Filipiinide sissisõjani, Lewis Merrilli eduka terroritõrjekampaaniani Lõuna-Carolinas aastatel 1871–1873, México linna okupeerimiseni Winfield Scotti juhtimisel aastatel 1847–1848 või Prantsuse kindrali Louis Suchet’ sissitõrjeni Aragonis aastatel 1809–1810, aga minu poolest isegi kuni Walesi vallutamiseni 13. sajandil Edward I juhtimisel.¹³ Ühesõnaga, see on põhjus, miks Michael Howard

¹³ Lugeja, kellele viimati mainitud juhtum ei tundu ülejäänutega kokku sobivat, peaks vaatama: Clifford J. Rogers, „Giraldus Cambrensis, Edward I, and the Conquest of Wales“ – *Successful Strategies. Triumphant in War and Peace from Antiquity to the Present*, toim. Williamson Murray ja Richard Hart Sinnreich (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 65–99.

toonitas vajadust õppida sõjaajalugu nii *kronoloogiliselt laiaulatuslikult* ja kontekstis kui ka süvitsi. Neile, kes ei suuda seda soovitud jälgida, võib Klio osutada pigem petlikuks muusaks kui valgustatuse ja inspiratsiooni allikaks.¹⁴

Kui te aktsepteerite seda minu (ja Sir Michael Howardi) seisukohta, jätab see siiski lahtiseks küsimuse, miks võiks olla kasulik õppida antiik- ja keskaja sõjandust, selmet laiendada oma kujuteldavat kogemust näiteks kahe viimase sajandi sõjaajaloo tundmisega. Clausewitz, kellel olid oma aja kohta laialdased teadmised mineviku sõjapidamisest, kirjutas, et sõjad olid alles alates Friedrich Suure ajastust „piisavalt sarnased moodsa sõjapidamisega, et neist midagi õpetlikku leida“. „Mida kaugeemale tagasi liikuda,“ kirjutas ta, „seda tarvitamiskõlbmatumaks muutub sõjaajalugu, jäädes samas üha vaesemaks ja armetumaks. Kõige kasutamiskõlbmatum ja nigelam peab seega olema vanaaja rahvaste ajalugu.“¹⁵ See järeldus toetus kahele sambale. Esiteks, enne Friedrich Suure ajastut oli ratsavägi tähtsam kui jalavägi ja tulirelvade kasutamine oli palju vähem arenenud. Kuna võitlusvahendite vahekorid oli nii erinev, oli väga erinev ka taktika, ning kuna taktika on strateegia vahendiks, oli sõda kui niisugune väga teistsugune. Järeltõtt ei pruukinud toimida ka varasemate ajastute ajalooost saadud õppetunnid. Teiseks, ei ole mõistlik püüda käsitada õppetunnina ükskõik millist näidet, millest pole õigupoolest võimalik isegi aru saada. Clausewitz väitis, et hilisemate aegade võrreldes väga nappide allikate tõttu ei ole meil eelmodernsete ajaloosündmuste puhul „täpset teavet tegelikust olukorrast“, mis on vajalik,

¹⁴ Nagu märkis raamatu „Why History Matters“ autor John Tosh: „Palju põhjendatakse analoogiate varal, ja see on täielik rämps. Analooogia mõte on selles, et ta on tõesti täiesti sobimatu keskendumaks ühele minevikupretsedendile [---], mida rohkematest analoogiatest ollakse teadlik, seda rohkem võib parajasti toimuva mõistmine toetuda erinevatele tekstidele ja arusaamadele.“ Donald A. Yerxa, „Why History Matters: An Interview with John Tosh,“ *Historically Speaking* 10 (2009), 26; vt ka Tosh, *Why History Matters*, 56–70.

¹⁵ Carl von Clausewitz, *On War*, toim. ja tlk. Michael Howard ja Peter Paret (Princeton: Princeton University Press, 1984), 173–174 (tõlge eesti keelde: Carl von Clausewitz, *Sõjast: kindral Carl von Clausewitzist järele jäänud teos*, [saksa keelest] tõlkinud Krista Räni, toim. Andres Langemets, Rein Helme ja Peeter Helme, *Mente et ense pro patria* (Tallinn: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, Eesti Keele Sihtasutus, 2004), 190. Siin ja edaspidi tõlkija viide eestikeelsele tõlkele.

kui tahta kasutada sõjaajalugu sõjalise otsustuse kujundamiseks sobiva tööriistana.¹⁶

Mulle ei meeldi Clausewitziga mitte nõustuda, sest enamasti eksivad need, kes seda teevad. Aga ka Clausewitzile endale ei meeldinud mitte nõustuda Napoleoniga, keda ta nimetas sõjajumalaks, ning Napoleon soovitas sõjaasjanduse õppijatele just nimelt „õppida ning õppida ikka ja jälle Makedoonia Aleksandri, Hannibali [ja] Caesari sõjakäikudest“, nagu ka hilisemate kindralite sõjaretkedest, lisades hiljem surivoodil ühe nõuandena oma pojale, et „see on ainus viis saada suureks väejuhiks ja avastada sõjakunsti saladused“.¹⁷ Ka MacArthur, vaatamata palju suuremale tehnoloogilisele kuristikule tema ja Makedoonia Aleksandri ajastu vahel, kui seda võrrelda Aleksandri ja Napoleoni ajastu erinevusega, soovitas uurida „tolmunud dokumente kauge mineviku sõdade kohta, samuti [nende sõdade] dokumente, mis endiselt lehkavad püssirohusuitsu järele“, nimetades „mürgade kõrvatagustega kriitikuteks“ neid, kes „arvavad, et meie praeguste probleemide lahendamiseks rakendatavaid tõdesid on mõtet otsida ainult kõige viimasest lahingutest“.¹⁸ Kui ta tundidepikkuse sõnavalinguga veenis staabiülemate komitee esindajaid oma operatsiooni „Chromite“ (Inchoni dessant Korea sõja ajal) plaani eelistest, toetas ta oma väiteid suure hulga näidetega ajaloost, millest kõige meeldejäävam – vähemalt ühe kohal olnud ohvitseri meelest – olnud Makedoonia Aleksandri võidukas Gaugamela lahing.¹⁹

Vaatamata oma vastupidisele järeldusele selles konkreetses küsimuses osutab Clausewitz üldisematele põhjendustele, miks Napoleon soovitas

¹⁶ Clausewitz, *On War*, 173 (eesti k vt Clausewitz, *Sõjast*, 189).

¹⁷ „Lisez, relisez les campagnes d’Alexandre, Annibal, César, Gustave, Turenne, Eugène, et de Frédéric; modelez-vous sur eux: voilà le seul moyen de devenir grand capitaine, et de surprendre les secrets de l’art de la guerre.“ *Maximes de Guerre de Napoléon* (Pariis: Anselin, 1830), maxim LXXVIII (p. 46). Jay Luvaas (koost.), *Napoleon on the Art of War* (New York, London: Touchstone, 2001), 41. Vt ka *Correspondance de Napoléon 1er*, vol. 31 (Pariis: Henri Plon and J. Dumaine, 1870), 365: „la connaissance des hautes parties de la guerre ne s’acquiert que par l’étude de l’histoire des guerres et des batailles des grands capitaines et par l’expérience.“

¹⁸ *General MacArthur Speeches and Reports*, 108.

¹⁹ Intervjuu kindralleitnant Edward Rownyga, West Point Center for Oral History, veebis: <http://www.westpointcoh.org/interviews/a-veteran-of-three-hot-wars-and-a-cold-one>, 12. aprill 2022. Kindralleitnant Rowny osutab lahingule selle teise nimega – Arbela.